

УДК 330.356

JEL classification: O330

Ольга СОБКО

доктор економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підприємництва і
торгівлі,
Західноукраїнський національний
університет, Україна
E-mail: o.sobko@wunu.edu.ua

Ігор КРИСОВАТИЙ

кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва і торгівлі,
Західноукраїнський національний
університет, Україна
E-mail: i.krysovaty@wunu.edu.ua

© Ольга Собко, Ігор Крисоватий, 2021

Отримано: 07.05.2021 р.

Прорецензовано: 15.05.2021 р.

Рекомендовано до друку: 26.05.2021 р.

Опубліковано: 26.05.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Ольга Собко (Україна)
Ігор Крисоватий (Україна)

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Досліджено феномен інноваційного підприємництва як перспективного вектору трансформації сучасних економічних систем. Доведено посилення впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва. Здійснено порівняльний аналіз динаміки стану розвитку інтелектуального потенціалу України та високорозвинутих країн світу. Встановлено резерви для покращення формування інтелектуального потенціалу в межах посилення позитивного його впливу на розвиток інноваційного підприємництва в країні.

Предметом дослідження є оцінювання впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва в Україні.

Метою дослідження є аналізування тенденцій розвитку інноваційного підприємництва в Україні, оцінювання впливу інтелектуального потенціалу та виявлення резервів його покращення для пошуків екзистенційних процесів в умовах сучасних викликів.

Метод (методологія). У процесі дослідження для обґрунтованості положень, наведених у статті, використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема: історико-логічний – при дослідженні теоретичних основ і еволюції розвитку інноваційної теорії та феномену підприємництва; аналізу і синтезу – для співставлення основних підходів до трактування понять і методик оцінки інтелектуального потенціалу; порівняння і групування – для систематизації показників, застосованих для оцінювання інтелектуального потенціалу та інноваційного підприємництва; графічний метод – для наочного представлення результатів аналітичних досліджень; абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків.

Результати. Виявлено вузькі місця в формуванні інтелектуального потенціалу як каталізатора розвитку інноваційного підприємництва в країні. Уточнено поняття інноваційне підприємство як інноваційно-спрямованої самостійної діяльності суб'єктів господарювання (підприємств), націленої на створення ціннісно-наповненого продукту(послуги) та забезпечує отримання прибутку й соціально-екологічних ефектів. Побудовано прогностичні моделі змін наукоємності ВВП України, частки промислових підприємств, які займаються інноваційною діяльністю та частки промислових інноваційно-активних підприємств. Обґрунтовано доцільність стимулювання розвитку інноваційного підприємництва як в середовищі юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців. Встановлено наявність низки обмежувачих чинників, що посилюються зниження інноваційної активності в українському бізнес-секторі.

Сфера застосування результатів. Поширення в практичній діяльності юридичних осіб та підприємств підходів для покращення формування інтелектуального потенціалу, дозволить активізувати процеси розвитку інноваційного підприємництва, що позитивно вплине на посилення їхньої конкурентоспроможності.

Собко О., Крисоватий І. Оцінювання впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. 62-69.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.062>

Ключові слова: інноваційне підприємство; підприємство; інновації; інтелектуальний потенціал; інноваційні проекти; інноваційно-активне підприємство; конкурентоспроможність підприємства.

UDC 330.356

Olha Sobko (Ukraine)
Ihor Krysovaty (Ukraine)

JEL classification: O330

Olha SOBKO

Doctor in Economic Sciences,
Assistant Professor,
Head,
Department Entrepreneurship and Trade,
West Ukrainian National University, Ukraine
E-mail: o.sobko@wunu.edu.ua

Ihor KRYSOVATYY

PhD in Economics,
Assistant Professor,
Department Entrepreneurship and Trade,
West Ukrainian National University, Ukraine
E-mail: i.krysovatty@wunu.edu.ua

© Olha Sobko, Ihor Krysovaty, 2021

Received: 07.05.2021

Revised: 15.05.2021

Accepted: 26.05.2021

Online publication date: 26.05.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF INTELLECTUAL POTENTIAL ON THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

ABSTRACT

Introduction. The phenomenon of innovative entrepreneurship as a promising vector of transformation of modern economic systems is studied. The strengthening of the influence of intellectual potential on the development of innovative entrepreneurship is proved. The comparative analysis of dynamics of a condition of development of intellectual potential of Ukraine and the highly developed countries of the world is carried out. Reserves have been established to improve the formation of intellectual potential within the framework of strengthening its positive impact on the development of innovative entrepreneurship in the country.

The **subject** of the study is to assess the impact of intellectual potential on the development of innovative entrepreneurship in Ukraine.

The purpose of the study is to analyze trends in innovative entrepreneurship in Ukraine, assess the impact of intellectual potential and identify reserves for its improvement to revive existential processes in today's challenges.

Method (methodology). In the process of research for the validity of the provisions presented in the article, a set of general scientific and special methods was used, in particular: historical and logical - in the study of theoretical foundations and evolution of innovation theory and the phenomenon of entrepreneurship; analysis and synthesis - to compare the main approaches to the interpretation of concepts and methods of assessing intellectual potential; comparison and grouping - to systematize the indicators used to assess the intellectual potential and innovative entrepreneurship; graphic method - for visual presentation of the results of analytical research; abstract-logical - for theoretical generalization and formulation of conclusions.

Results. Bottlenecks in the formation of intellectual potential as a catalyst for the development of innovative entrepreneurship in the country. The concept of innovative entrepreneurship as an innovation-oriented independent activity of business entities (entrepreneurs), aimed at creating a value-filled product (service) and provides profit and socio-environmental effects. Forecast models of changes in the science intensity of Ukraine's GDP, the share of industrial enterprises engaged in innovation and the share of industrial innovation-active enterprises have been built. The expediency of stimulating the development of innovative entrepreneurship both among legal entities and individual entrepreneurs is substantiated. A number of limiting factors have been identified that amplify the decline in innovation activity in the Ukrainian business sector.

Scope of results. Dissemination of practical approaches of legal entities and entrepreneurs to improve the formation of intellectual potential, will intensify the development of innovative entrepreneurship, which will positively affect the strengthening of their competitiveness.

Sobko, O., & Krysovaty, I. (Ukraine). (2021). Assessment of the influence of intellectual potential on the development of innovative entrepreneurship in Ukraine. *Economic analysis*, 31 (2), 62-69.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.062>

Keywords: innovative entrepreneurship; entrepreneurship; innovations; intellectual potential; innovative projects; innovation-active enterprise; competitiveness of the enterprise.

Вступ

Становлення цифрової економіки зумовило зміни в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств, посиливши вплив ціннісних чинників, які мають високий рівень інноваційності, відповідають принципам соціальної відповідальності бізнесу та вимогам екологізації. Відтак, утримання конкурентоспроможності бізнесу в умовах сучасних викликів знаходиться в конструктивних управлінських рішеннях щодо інтелектуалізації підприємництва як прогресивної бізнесової діяльності націленої на отримання прибутків, сформованих в результаті створення інтелектуальної доданої вартості. Зважаючи на переваги інновацій можемо стверджувати, що найбільш чисельні джерела формування інтелектуальної доданої вартості зосереджені в інтелектуальному потенціалі суб'єкта інноваційного підприємництва.

Інноваційне підприємництво спроможне активізувати процес розробки прогресивних рішень, які б давали конструктивні відповіді на наростаючі як кількісно (напр., кліматичні зміни, екологічні лиха, продовольчі кризи тощо), так і масштабно виклики сьогодення, які доповнюються безпековими аспектами – поширення військових дій у світі, Covid-19 тощо. Адже, ці зміни негативно впливають на підприємництво, створюючи нові бар'єри для ведення бізнесу, зменшуючи попит на традиційні товари та трансформуючи цінності споживачів. Власне так виникає ціннісно-орієнтоване споживання, що вимагає швидкої реакції підприємництва на вимоги та уподобання споживачів, які ефективно можна забезпечити лише в межах реалізації інноваційних проектів.

Так, згідно досліджень у 2019 р. в Україні закрилося 15 тис. підприємств, у 2020 р. – 10 тис. підприємств, а понад 50 суб'єктів господарювання розпочали процедуру банкрутства та ліквідації [5; 6]. Про поглиблення кризових явищ свідчить і той факт, що у 2020 р. в Україні продовжувалися негативні тенденції у започаткуванні бізнесу. Так, у 2020 р. суттєво (на 20% в порівнянні з 2019 р.) зменшилася кількість відкритих нових бізнесів навіть у традиційно до цього зростаючих галузях (напр., в оптовій торгівлі у 2020 р. відбулося падіння незважаючи на 8% зростання, яке мало місце у до кризовий період 2016–2018 рр.) [6]. Таким чином, можемо стверджувати про посилення в вітчизняному бізнес-секторі впливу чинників глобального характеру, які призводять до загострення нестабільності, невизначеності, що загалом несе негативний вплив на розвиток підприємств та забезпечення економічного зростання.

Не вдалося уникнути негативного впливу світових потрясінь і українському підприємницькому сектору незважаючи на високий рівень гнучкості та навіть тінізації бізнесу. Так, згідно даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у 2020 р. посилилися негативні тенденції як в частині згортання, так і відкриття підприємницької діяльності [6]. Відтак, статистичні дані дозволили виявити у 2020 р. більш ніж трьохкратне перевищення темпів закриття ФОП над темпами відкриття власної підприємницької діяльності. Такі результати дають нам підстави відзначити негативні тенденції у розвитку традиційного підприємництва та низьку ймовірність повернення до попереднього його стану навіть після завершення кризового періоду. Зважаючи на те, що завершення в повному масштабі «пандемічного стану» за дослідженнями не очікується, а натомість ще й прогнозується усталення цих викликів назавжди, то повернення до традиційного виду підприємництва не відбудеться. Водночас, вихід із певного «підприємницького колапсу» можна знайти активізувавши пошуки інноваційних аспектів. Таким чином, сучасні «кризові пастки» дають поштовх для розвитку інноваційного підприємництва, що підвищує зацікавленість цією проблематикою як в колах науковців, так і практиків-бізнесменів.

У сучасних наукових публікаціях усе частіше акцентується увага на необхідності розвитку інноваційного підприємництва як чинника забезпечення конкурентоспроможності підприємств, успішності власного бізнесу тощо. Однак, досягнення цих амбітних завдань не можливо ефективно реалізувати поза межами пошуку інноваційних ідей для відповідей на виклики сьогодення. Зважаючи на це, доцільність врахування переваг інтелектуального потенціалу для активізації процесів розвитку інноваційного підприємництва і обґрунтування отриманих від цього позитивних ефектів, не викликає сумнівів.

Розвиток теорії інноваційного підприємництва поєднує дві складові – підприємництво та інновації. Ретроспективний погляд в межах цих двох напрямів досліджень дозволяє стверджувати про приділення значної уваги інноваціям у розвитку підприємництва у дослідженнях фундатора теорії інновацій Й. Шумпетера [20].

Дослідження тематики інновацій в підприємстві спостерігаємо також у вітчизняному науковому просторі у численних публікаціях відомих професорів А. Амоші, В. Гейця, О. Кузьміна, А. Чухна, А. Череп та ін. Водночас, нині є численні публікації, які висвітлюють проблематику інноваційного підприємництва через призму багатьох компонентів. Так, І. Павленко,

який розглядає інноваційне підприємництво «як підсистему економічних відносин» у трансформаційній економіці та наголошує на його відмінностях від «традиційного підприємництва ...якісно новим змістом» [15, с. 15, 22]; В. Зянько аналізує інноваційне підприємництво через призму форм розвитку та механізму функціонування [7]. Низка науковців займалася вивченням окремих аспектів забезпечення інноваційного розвитку, зокрема інноваційних підходів в розвитку підприємництва [9, с. 66-73], державного стимулювання інноваційного розвитку підприємств, інновацій в підприємницькому секторі та оцінювання інноваційної активності [3, с. 42–48, 50–57] та багато інших. Отже, проблематика розвитку інноваційного підприємництва не сходить зі шпальт сучасних наукових публікацій. Однак, в умовах сучасних викликів виникає доцільність більш широкого вивчення впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва, який пропонуємо розглядати в якості каталізатора нових позитивних змін.

Мета дослідження

Метою написання статті є оцінювання спроможності інтелектуального потенціалу позитивно впливати на розвиток інноваційного підприємництва в Україні, що дозволить посилити конкурентні переваги вітчизняного бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження

В умовах цифровізації і глобалізації економічних процесів у світовому масштабі забезпечення конкурентоспроможності підприємницької діяльності усе більшою мірою вимагає посилення інноваційності. В практичній площині це означає розвиток інноваційного підприємництва сприятливі умови для чого нині формує кризовий період, зумовлений сучасними викликами. Адже, в останні роки до традиційних чинників (політичних, нестабільності законодавства, обмеженості фінансових ресурсів тощо) негативного впливу на розвиток підприємництва додалися наслідки пандемії, що призвело до закриття бізнесу. При цьому, не є винятком лише підприємства юридичні особи, але й гнучкі та динамічні ФОПі (табл. 1).

Таблиця 1. Зміни кількості юридичних осіб та ФОПів у 2019–2020 рр.

Показник	Юридичні особи		ФОПі	
	2019 р.	2020 р.	2019 р.	2020 р.
Відкрилося, тис. од.	67,5	54,0	261,7	247,5
Закрилося, тис. од.	15,0	10,0	199,8	232,0

**Джерело: розраховано автором на основі [5].*

Таким чином у 2020 р. в порівнянні з 2019 р.: 1) кількість відкритих і закритих нових підприємств зменшилася відповідно у 1,3 рази та 1,5 рази; 2) темпи закриття були вищими, ніж темпи відкриття нових юридичних осіб; 3) темпи зростання закриття ФОП у 3,2 рази перевищили темпи відкриття нових власних бізнесів. Так, у 2020 р. чисельність закриття підприємств-власників зросла на 16% в порівнянні з 2019 р., а відкриття нових бізнесів знизилася на 5% [5]. Наведені вище статистичні дані підтверджують наші твердження про доцільність стимулювання розвитку інноваційного підприємництва як в середовищі юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців.

В Україні законодавчо врегульовано визначення: «підприємства як самостійної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [2]; «інноваційного підприємства» як такого, що «розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи

послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70% його загального обсягу продукції і (або) послуг» та «інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери» [6]. Однак, доцільно зауважити, що на сьогодні в Україні немає єдино прийнятого трактування поняття інноваційне підприємство, що створює певні розбіжності в дослідженнях. У зв'язку з цим, пропонуємо уточнити поняття інноваційне підприємство як інноваційно-спрямованої самостійної діяльності суб'єктів господарювання (підприємців), націленої на створення ціннісно-наповненого продукту(послуги) та забезпечує отримання прибутку й соціально-екологічних ефектів.

Дослідження інноваційної активності в українському бізнес-секторі свідчить про наявність певних обмежуючих чинників, що посилюються чинниками нестабільності та викликами сьогодення

та зумовлюють недостатню зацікавленість у інноваційній моделі розвитку. Свідченням цього

можна вважати динаміку питомої ваги підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність (рис. 1).

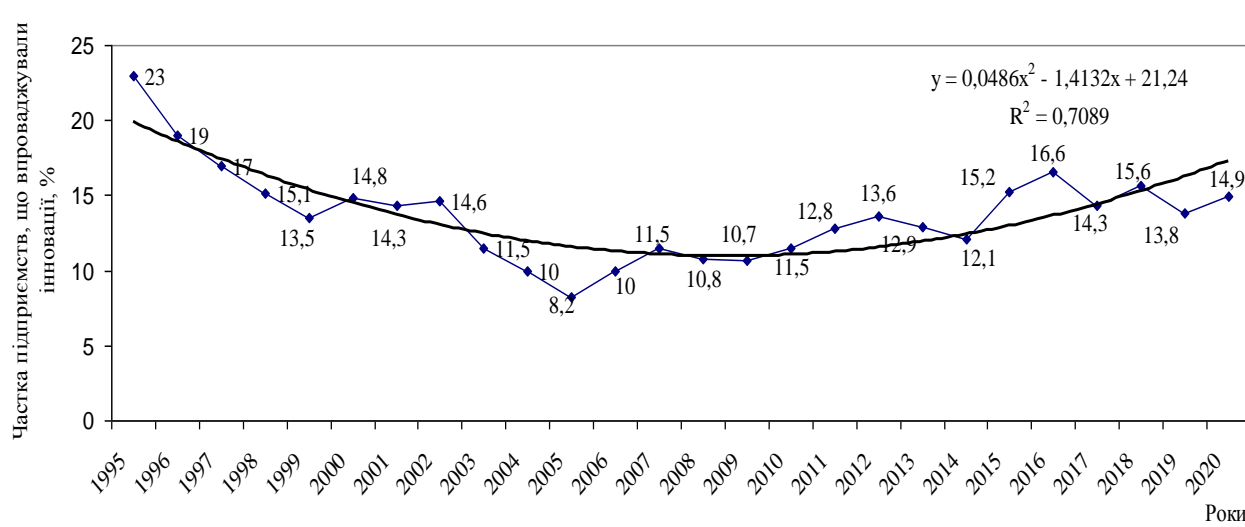

Рис. 1. Динаміка питомої ваги промислових підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність у 1995-2020 рр. та поліноміальна лінія тренду (джерело: розраховано автором на основі [11; 12; 14])

Наведені вище дані динаміки інноваційної активності українських підприємств підтверджують, що проблема інноваційної відсталості присутня протягом усього періоду державності. Так, протягом у 1995-2020 рр. частка промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю знизилася у 1,5 рази (з 23% до 14,95), найнижчого значення показник сягав у 2005 р. (8,2%), найвище зростання відбулося у 2016 р. (16,6%). Принагідно зауважимо, що негативним моментом в останні роки (2016–2020 рр.) є поява щорічних різких коливань із переважаючими темпами спадання (зокрема, у 2017 р. – - 20%, 2018 р. – - 9%, 2019 р. – - 13% в порівнянні з попереднім роком) або незначним зростанням (напр., у 2016 р. лише + 9%; у 2020 р. лише + 7%). Таким чином, можемо констатувати, що нестабільність тенденцій динаміки підприємств, які займалися інноваційною діяльністю свідчить про наявність низки проблем, що обмежують інноваційну активність суб'єктів господарювання.

Із метою прогнозування змін в динаміці кількості промислових підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю у 2021 р. використовуємо поліноміальну модель другого степеня (якість 0,7089):

$$y = 0,0486x^2 - 1,4132x + 21,24 \quad (1)$$

де x – роки.

Водночас, із рівняння поліноміальної моделі другого степеня (якість 0,7089) очікуваним у 2021 р. в порівнянні з 2020 р. є незначне (3,6%)

середньорічне підвищення частки промислових підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю. Таким чином, очікується, що частка промислових підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю у 2021 р. становитиме 18,5% і буде найвищим зростанням починаючи з 1996 р. Скоріше за все, така тенденція є результатом впливу кризових явищ, які завжди активізують інноваційну складову зростання. Однак, навіть при таких позитивних прогнозах цього недостатньо для забезпечення відчутних позитивних змін в економіці та пожевлення інноваційної активності підприємств.

Інноваційно активні підприємства в Україні протягом 2010–2020 рр. також демонструють нестабільну тенденцію розвитку. І якщо, прогнозування зміни питомої ваги промислових підприємств, які здійснюватимуть інноваційну діяльність у 2021 р. дає позитивні зміни, то справи з інноваційно активними підприємствами продовжують залишатися негативними (рис. 2).

При цьому, зауважимо, що для представлення динаміки питомої ваги інноваційно активних промислових підприємств в Україні у 2010–2020 рр., нами використано поліноміальну 2 степеня трендову модель. Вибір такого типу моделі пояснюється найвищим показником якості 0,7146.

$$y = -14,844x^2 + 1,7122x + 12,715, \quad (2)$$

де x – роки, зокрема $x = 1, 2, 3, \dots$, репрезентуючи відповідно 2010 р., 2011 р. і т. д.

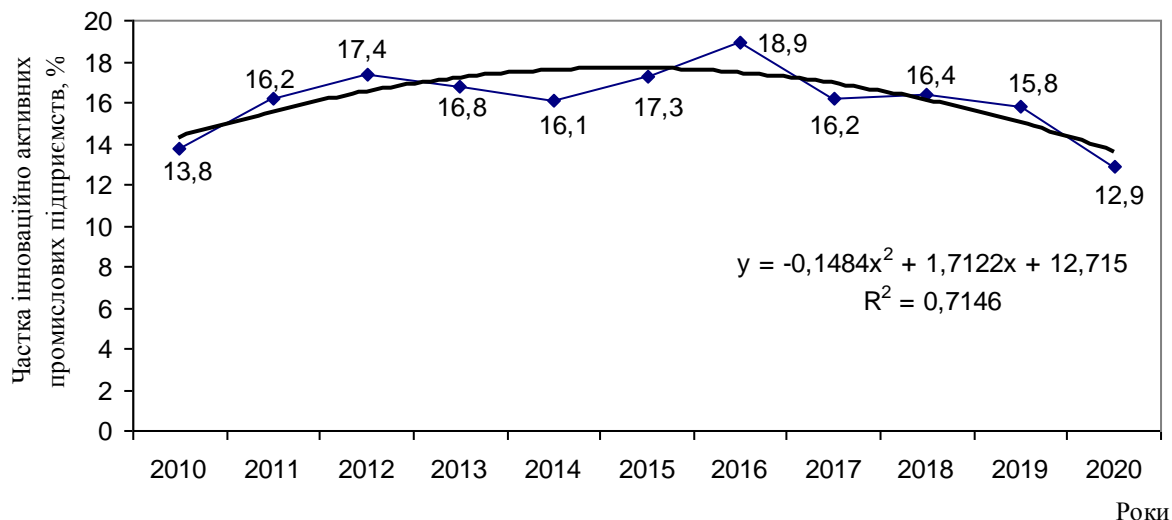

Рис. 2. Зміна питомої ваги інноваційно активних промислових підприємств в Україні у 2010–2020 рр. та поліноміальна лінія тренду (джерело: розраховано автором на основі [2; 3; 4])

Застосування цієї моделі для прогнозування змін питомої ваги інноваційно активних промислових підприємств в Україні у 2021 р., дозволили отримати прогнозні дані на рівні 11,9% тобто прогнозованим є зниження на 1%. Отже, за результатами проведеного аналізування динаміки розвитку інноваційно-активних промислових підприємств в Україні встановлено: 1) нестабільність в динаміці частки інноваційно-активних підприємств; 2) зниження частки інноваційно-активних підприємств досягло свого мінімуму у 2020 р. та і надалі очікується погіршення показника у 2021 р.; 3) очікуване зниження частки інноваційно-активних підприємств незважаючи на ймовірність позитивної динаміки частки промислових підприємств, зайнятих інноваційною діяльністю у 2021 р. Відтак, необхідно шукати нові каталізатори розвитку інноваційного підприємництва.

Стимулювання економічного зростання в українських реаліях значною мірою пов'язане з поширенням у бізнесовому секторі практики застосування переваг інтелектуального потенціалу, що формує позитивне середовище для реалізації інноваційного підприємництва. Принагідно зауважимо, що в Україні в останні роки дещо погіршився рівень інтелектуального потенціалу, який може стати каталізатором у розвитку інноваційного підприємництва. Проведені дослідження засвідчують, що у 2020 р. відnotовано погіршення рівня інтелектуального потенціалу для розвитку інноваційного підприємництва в частині динаміки наукоємності ВВП України. Так, у 2020 р. встановлено: 1) більш ніж двократне зниження показника наукоємності ВВП в порівнянні з 2000 р. (з 0,84% до 0,41%); 2) встановлення у 2014 р. негативного тренду в зміні показника наукоємності

ВВП України (з 0,6 у 2014 р. до 0,41 у 2020 р.); 3) Україна за показником наукоємності ВВП у 2020 р. входить у групу країн з рівнем до 1% поруч із Північною Македонією, Румунією, Мальтою (від 0,37% до 0,64); 4) статистичні дані та динаміка показника наукоємності ВВП України за період 2000–2020 рр. поступово, але стабільно знижується, що обмежує можливості для розвитку інтелектуального потенціалу; 5) темпи змін і рівень наукоємності ВВП високорозвинутих країн світу дозволяє виділити 3 групи: понад 4% (Ізраїль – 4,93%, Південна Корея – 4,64%), понад 3% (Швеція – 3,4%, Японія – 3,24%, Австрія – 3,19%, Німеччина – 3,18%, США – 3,07%), понад 2% (Данія – 2,96%, Бельгія – 2,89%, Фінляндія – 2,79%, Франція – 2,19%, Китай – 2,2%, досягнувши середнього рівня ЄС-27) [17]. Таким чином, можна стверджувати про катастрофічну ситуацію із зниженням рівня інтелектуального потенціалу в Україні, що чинитиме негативний вплив на розвиток інноваційного підприємництва.

Негативні зміни відбуваються і за показником якісного забезпечення рівня розвитку інтелектуального потенціалу, зокрема: 1) за період 2010–2020 рр. чисельність дослідників скоротилася у 2,6 рази (з 133,7 до 51,4 тис. осіб); 2) встановлено критично низький рівень показника кількості дослідників на 1000 осіб зайнятого населення, що 7 кратно нижчий за аналогічний показник розвинутих країн світу (2019 р. – 3,1 особи, 2020 р. – 3,2 особи [17]). Таким чином, можемо констатувати, що в українських реаліях суттєво погіршуються можливості для формування інтелектуального потенціалу як головного каталізатора розвитку інноваційного підприємництва.

Не менш важливе значення для формування інтелектуального потенціалу та посилення його

позитивного впливу на розвиток інноваційного підприємництва має стан інноваційного середовища, зокрема поширення широкосмугового інтернету, де Україна, на жаль, також демонструє критично низькі показники. Принагідно зауважимо, що без вирішення цієї проблеми позитивних змін для покращення можливостей формування інтелектуального потенціалу, що є каталізатором пошквального процесів розвитку інноваційного підприємництва сподіватися марно.

Підсумовуючи зауважимо, що оцінювання змін в динаміці стану інтелектуального потенціалу дозволяє виявляти резерви для його покращення, створюючи підґрунтя для розбудови інноваційного підприємництва в країні.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Проведене дослідження є спробою обґрунтувати доцільність розвитку інноваційного підприємництва в Україні на основі врахування

впливу чинника інтелектуального потенціалу. Представлені результати оцінювання стану інтелектуального потенціалу в країні дозволили виявити низку проблем, що гальмують процеси його формування і якісного наповнення. Доведено, що усталені протягом тривалого періоду часу тенденції в змінах інтелектуального потенціалу чинитимуть негативний вплив на розвиток інноваційного підприємництва країни.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати про посилення впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва, який загострюється сучасними викликами. Пропонована нами публікація привертає увагу до необхідності вирішення наявних проблем у посиленні впливу інтелектуального потенціалу на розвиток інноваційного підприємництва в майбутньому, а її вивчення у подальших наукових розвідках є беззаперечним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Ревучий» 2020-й: як український бізнес пережив карантинно-кризовий період. URL: <https://youcontrol.com.ua/data-research/biznes-2020-analitika>.
2. Господарський Кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
3. Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід. Монографія / за заг ред. Л. С. Захаркіної. Суми, Сумський державний університет, 2019, 200 с.
4. Економічна енциклопедія: [у 3 т.] / ред. рада: Б. Д. Гаврилишин, В. А. Ющенко, В. С. Гальчинський. – Київ: Вид. центр «Академія»; Тернопіль: Академія народного господарства, 2000. – Т. 1. [редкол. тому: Б. Д. Гаврилишин та ін.; ред. С. В. Мочерний]. 2000. 864 с.
5. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>
6. Закон України Про інноваційну діяльність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>
7. Зянько В. В. Інноваційне підприємство: сутність механізму та форми розвитку. Вінниця: УНІВЕРСУМ, 2008, 397 с.
8. Кісь С. Я. Інтелектуалізація діяльності підприємств: доцільність, умови, технології: моногр. / за ред. проф. В. П. Петренка. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2015. 268 с.
9. Концепти інноваційного розвитку підприємства: монографія / за аг. ред. д.е.н., проф. Храпкіної В. В. Київ: Інтерсервіс, 2018, 263 с.
10. Кривовязюк І., Оксенюк К., Павлюк Л., Кулик Ю. Підприємство як чинник розвитку інноваційної моделі економіки України та її регіонів. Київ: ВД «Кондор», 2020.
11. Наука та інновації. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm.
12. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник (архів). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.htm
13. Наукова та інноваційна діяльність України. Статистичний збірник. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf.
14. Наукова та науково-технічна діяльність в Україні у 2019 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/08/13/nadnaukaz_a2019-stisnuto.pdf.
15. Павленко І. А. Інноваційне підприємство у трансформаційній економіці України: монографія. Київ: КНЕУ, 2007, 248 с.
16. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10.07.2019 № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.
17. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні в 2020р. Науково-аналітична записка. Київ: УкрІНТЕІ, 2021, 39с.
18. Череп А. В. Теоретико-методичні та прикладні засади управління об'єктами інтелектуальної власності промислових підприємств: моногр. / А. В. Череп, А. П. Пухальська. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2014. 328 с.
19. Чухно А. А. Твори: [у 3 т.]. Київ: НАН України; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка; Н.-д. фін. ін-т при Мін-ві фін. України, 2006. Т. 2: *Інформаційна постіндустріальна економіка: теорія і практика*. 512 с.

20. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: Эксмо, 2008. 864 с.

REFERENCES

- "Roaring" 2020: how Ukrainian business survived the quarantine and crisis period. Retrieved from: <https://youcontrol.com.ua/data-research/biznes-2020-analitika>. [in Ukrainian].
- Economic Code. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. [in Ukrainian].
- Zakharkina, L. S. (2019). *State stimulation of innovative development of business entities: methodological principles, world and domestic experience*. [in Ukrainian].
- Gavrilishin, B. D., Yushchenko, V. A., Galchinsky, V. S. (2000). *Economic Encyclopedia*. Kyiv: Ed. Academy Center; Ternopil: Academy of National Economy. [in Ukrainian].
- Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations. Retrieved from: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>. [in Ukrainian].
- Law of Ukraine On Innovation. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>. [in Ukrainian].
- Zyanko, V. V. (2008). *Innovative entrepreneurship: the essence of the mechanism and forms of development*. Vinnytsia: UNIVERSUM. [in Ukrainian].
- Kis, S. Ya. (2015). *Intellectualization of enterprises: feasibility, conditions, technologies*. Ivano-Frankivsk: IFNTUNG. [in Ukrainian].
- Khrapkin, V. V. (2018). *Concepts of innovative development of entrepreneurship*. Kyiv: Inteservice. [in Ukrainian].
- Kryvovyazyuk, I., Oksenyuk, K., Pavlyuk, L., & Kulyk, Y. (2020). *Entrepreneurship as a factor in the development of innovative models of the economy of Ukraine and its regions*. Kyiv: VD "Condor". [in Ukrainian].
- Science and innovation. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ni.htm. [in Ukrainian].
- Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical collection (archive). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/16/Arch_nay_zb.ht. [in Ukrainian].
- Scientific and innovative activity of Ukraine. Statistical collection. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf. [in Ukrainian].
- Scientific and scientific-technical activity in Ukraine in 2019. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2020/08/13/nadnaukaz_a2019-stisnuto.pdf. [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. A. (2007). *Innovative entrepreneurship in the transformational economy of Ukraine*. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].
- Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Strategy for the development of innovation for the period up to 2030" from 10.07.2019 № 526-r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>. [in Ukrainian].
- The state of research and innovation in Ukraine in 2020. Scientific and analytical note. Kyiv: UkrINTEI, 2021, 39p. [in Ukrainian].
- Cherep, A. V. (2014). *Theoretical and methodological and applied principles of management of intellectual property of industrial enterprises*. Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National University. [in Ukrainian].
- Chukhno, A. A. (2006). *Works*: [in 3 vols.]. Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine; Kyiv National University Univ. Taras Shevchenko; N.-d. Finn. int at the Ministry of Finance. Of Ukraine. [in Ukrainian].
- Schumpeter, J. A. (2008). *Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy*. Moscow: Exmo. [in Ukrainian].

УДК 332.13:330.13

JEL classification: R50, R58

Анатолій ВІРЕМЕЙЧИК

аспірант,
кафедра державного управління і місцевого
самоуправління,
Херсонський національний технічний
університет, Україна
E-mail: anatoliy-v1972@ukr.net
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-0894-8894

Ольга РУБАН

кандидат економічних наук,
асистент,
кафедра економіки праці та соціального
розвитку,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, Україна
E-mail: olya_ruban86@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-7416-8354

© Анатолій Віремейчик, Ольга Рубан, 2021

Отримано: 02.02.2021 р.

Прорецензовано: 15.02.2021 р.

Рекомендовано до друку: 26.05.2021 р.

Опубліковано: 26.05.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

330.8

Спаський І.Д.

директор

Загальноосвітній навчальний заклад "На перехресті", Україна

Spas'kyu**Igor**

Director of General Education
educational institution "At the Crossroads"

Теорія основного капіталу у еволюції економічної думки: методологічні аспекти

FIXED CAPITAL THEORY IN THE EVOLUTION OF ECONOMIC THOUGHT: METHODOLOGICAL ASPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті здійснюється розкриття софійного аспекту теорії основного капіталу. Це надає можливості підсилити методологічні позиції дослідження теорії основного капіталу як феномену історії економічної думки. На підставі використання софійного аспекту у економічних дослідженнях надаються рекомендації щодо практизації теорії основного капіталу.

Дослідження теорії основного капіталу на рівні «загального» дозволило розкрити її пізнавальний потенціал, а також визначити дослідницькі лакуни, що визначають певні пізнавальні обмеження. Це створило умови для розкриття можливостей практизації теорії основного капіталу і шляхів заповнення існуючих дослідницьких обмежень і форм пізнавального відчуження. Теоретичне відчуження, характерне для теорії основного капіталу, має ряд характерних аспектів і проявляється як в обмеженні евристичного потенціалу теорії, так і в процесі її практизації.

Віремейчик А., Рубан О. Управління розвитком територій в умовах децентралізації. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 2. С. **Ошибка! Закладка не определена.** -!Синтаксическая ошибка, !.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.000>Ошибка! Закладка не определена.

Ключові слова: теорія основного капіталу; софійна методологія; історія економічної думки; практизація економічної теорії.

UDC 332.13:330.13

JEL classification: R50, R58

Anatolii VIREMEICHYK

*PhD Student,**Department of Public Administration and Local Self-Government,**Kherson National Technical University, Ukraine*

E-mail: anatolii-v1972@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-0894-8894

Olha RUBAN

*PhD in Economics,**Assistant,**Department of Labour Economics and Social Development,**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine*

E-mail: olya_ruban86@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-7416-8354

© Anatolii Viremeichyk, Olha Ruban, 2021

Received: 02.02.2021

Revised: 15.02.2021

Accepted: 26.05.2021

Online publication date: 26.05.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Viremeichyk, A., & Ruban, O. (2021). Management of the development of territories in conditions of decentralization. *Economic analysis*, 31 (2), **Ошибка! Закладка не определена.-!Синтаксическая ошибка, !**

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.02.00>**Ошибка! Закладка не определена.**

ABSTRACT

The article reveals the Sofia aspect of the theory of fixed capital. This provides opportunities to strengthen the methodological position of the study of the theory of fixed capital as a phenomenon in the history of economic thought. Based on the use of the Sofia aspect in economic research, recommendations will be given for the practice of the theory of fixed capital.

Analysis of the texts of economic theory in various facets revealing the theory of fixed capital allows not only mentally to reveal the theory of fixed capital in its rather diverse integrity. But also to work out their own mental strategies and moves, allowing you to reach a new level of economic and theoretical comprehension. Synthesizing the views of the classical direction, neoclassicism, Keynesianism and institutionalism, one can schematically represent the process of reproduction of fixed capital as a process of a complex combined movement, visible at various levels of abstraction and determined by the conditions of the normal course of these processes that are specific for each of the levels.

Economic reality is formed as a result of joint activities of economically active people. This is how production, markets, competition and monopolies arise. There is a need for economic policy and economic management. Ontological gaps present in economic reality, on the one hand, are expressed in economic theory, and, on the other hand, it is amplified and preserved. This is due to the peculiarities of the process of objectification of economic education in the forms of economic culture of society and economic policy. Ontological gaps present in economic knowledge have led to a kind of sealing of economic theory. Despite the active involvement of natural sciences and humanities in the space of its discourse. Such attempts at interdisciplinary and transdisciplinary synthesis of economic knowledge are obviously not able to significantly fill the existing ontological gaps.

At various stages of the evolution of capital, the process of reproduction of fixed capital is associated both with the general conditions of the processes, and with the features characteristic exclusively for these specific periods. The study of the theory of fixed capital at the level of "general" made it possible to reveal the cognitive potential of this construct. And also to identify research gaps that have identified cognitive limitations. This created the conditions for disclosing the practice of the theory of fixed capital and ways to fill the existing research gaps and forms of alienation. The theoretical alienation characteristic of the theory of fixed capital has a number of characteristic aspects and manifests itself both in the cognitive potential of the theory and in the process of its practice.

Keywords: theory of fixed capital; Sofia methodology; history of economic thought; practice of economic theory.

Вступ

У корпусі текстів, які традиційно досліджуються історією економічної думки, – окремою наскрізною лінією аналізу проходить категорія основний капітал, що відбвається ще з початку зародження перших провісників індустріалізації. Це, перш за все, можна пояснити роллю машин і механізмів в економічному розвитку у продовж останніх декількох століть. Таким чином виник напрямок аналізу, який у повної мірі можливо визначити в статусі окремої теорії – теорії основного капіталу, що можливо завдяки її певній дослідницькій самостійності, науковій глибини та охопленому колу проблем тощо.

Теорія основного капіталу присутня у різних напрямках економічної думки. Тому вона, відповідно, увібрала в себе їх особливості, пізнавальні можливості і обмеження. Теорія основного капіталу розкриває, в межах різних традицій, ті чи інші грані категорії основний капітал. В цілому теорія основного капіталу вплинула як на рух економіко-теоретичної думки, так і на господарської практики.

Сучасна системна криза, поза всяким сумнівом, торкнулася як теоретичного знання, так і безпосередньо економічного життя. Відповідно вона не мала спромоги не вплинути на розвиток і теорії основного капіталу. Цим викликана актуальність ревізії історичної спадщини та реактуалізації даного напрямку економічної думки. Для поглиблення розуміння та узагальнення сучасних проблем теорії основного капіталу пропонується здійснення розумової рефлексії на предмет її пізнавальних можливостей і обмежень.

Безпосередньо аналіз теорії основного капіталу, в історичній ретроспективі висвітлив, декілька теоретико-методологічних проблем. Це, так звана, ізольованість теоретичних викладок щодо основного капіталу від таких важливих аспектів економічної науки як економічна антропологія та аналіз соціальних, екологічних та, навіть, психофізіологічних аспектів відтворення основного капіталу. На наш погляд, аргументоване, поступове та послідовне звертання до софійної методології надає можливості знайти напрямки вирішення цієї проблеми. Це можливо завдяки існуючому у софійній методології евристичному та практичному потенціалу. Зокрема це стосується принципа всеїдності, характерного для традиції софійного мислення.

У працях істориків економічної думки як вітчизняної, так і зарубіжної традиції теорія основного капіталу, частіш за все, не розглядається як окремий напрямок. Розгляд зародження і внутрішніх закономірностей розвитку даної теорії має велике значення не тільки з точки зору історії

економічної думки, але і в її впливі на економічну історію в різні періоди часу. Що здійснюється скрізь розкриття відповідних боків економічної думки шляхом створення ряду парадигмальних обмежень, котрі спрямовують економічне мислення в "прокрустове ліжко" певних уявлень як про економіку в цілому, так і окремо про роль в неї основного капіталу. Завдяки чому не викликає сумніву важливість і актуальність аналізу теорії основного в традиції економічної думки.

Сучасні праці з теорії основного капіталу, частіше за все, присвячені окремим вузьким питанням. Наприклад, це амортизація чи амортизаційна політика, особливості сучасного морального зносу та аналіз структури відтворення основного капіталу. Однак найбільш важливі проблеми, потребуючі високого рівня теоретичного узагальнення та використання відповідної методології, – практично не існують у сучасному економіко-теоретичному дискурсі. Однак це не означає, що такі проблеми не потребують всебічного теоретичного осмислення та вирішення з виходом на практичну реалізацію.

Сучасні умови ставлять перед теорією основного капіталу нове коло проблем. У сучасному світі Тут з'являється й набирає силу процес, так званої, інтелектуалізації основного капіталу. У роботах Т. П. Малькової «Кіберологія: методологічні проблеми дослідження» [1] і «Кіборгізації: філософські аспекти дослідження симбіозу людини і техніки» [2] розкриваються проблеми з'єднання людини і техніки.

З'являються ідеї віртуальної еліти у праці [3], що стають можливі завдяки процесам, які пов'язані у тому числі і змінам у відтворенні основного капіталу. Ідея «перетворювати організми в машини» С. Н. Булгакова [4] або «людина-машина» Ж. О. де Ламетрі набирає все більшої сили розвертаючись в історичному процесі у великий кількості багатомірних форм. Теорія основного капіталу в певній мірі проголошуючи принцип «...загальної машинності, навіть, невірно, тому що вже саме воно сверхмашинно, а отже, і саме воно пробиває пролом в загальній машинності» [4]. У цьому розкриваються як обмеження, так і сила теоретичного мислення, здатного в запереченні самого себе знайти евристичні просвіти. Зокрема – звільняючи машину від фетиша в акті теоретичного мислення і розуміючи, що по суті: «машина лише трансформує силу» [4].

Сучасний основний капітал в орбіту свого відтворювального процесу все більшою мірою залучає об'єктивувазації індивідуалістів. Які різні автори зовуть: «Технократи» по А. Турен, «працівники інтелектуальної праці» по Ф.Махлуп, «меритократії» по Д. Беллу, «експерти»

М. Кастельса, «білі комірці» та таке інше.. «Клас інтелектуалів», підлеглих технологій кібер просторів, розкривається Ф.Махлуп, Дж. К. Гелбрейта, З. Бжезинського, Д. Белла, Е. Тоффлера, В. Л. Іноземцева та ін. Розширення шару індивідуалістів все більшою мірою породжує нові форми експлуатації або навіть за висловом деяких мислителів феномен неорабства [5]; [6]; [7]; [8]. За П. І. Браславським, який визначає, що за допомогою комп'ютерних технологій створена інтерактивна аудіовізуальна середовище, що має високим рівнем психологічної достовірності [9]. Таким чином, змістовно віртуальна реальність включає в себе такий компонент як текстова віртуальна реальність, яка представляє собою психо-технологічний феномен, що виникає при взаємодії індивідів з мережею Інтернет як специфічної автономної від константної реальності середовищем – кіберпростіром. Таке панування віртуальності, розкривається А. Бардом і Я. Зондерквістом [10] по суті означає симулякр реальності або технологічний фетиш, що тяжіє над проживанням дійсності. Д. Андреев показує причини такого панування сімулякрової віртуальності в «Мережевий тоталітаризм» [11]. Відтворення основного капіталу, таким чином, все більшою мірою підпорядковується процесам віртуалізації соціального буття. Феномени віртуальності і їх критичне осмислення містяться в роботах О. Ф. Волочаєва [12], А. І. Воронова [13], Ф. І. Гиренок [14], Д. А. Дубовицької [15].

Сучасна теорія основного капіталу формується під впливом все більш глибого впровадження цифрових технологій у створенні різноманітного обладнання. Відбуваються зміни, як з точки зору натурально-речової форми, так і з точки зору економічних відносин. Феномени «софтвера» і «хардвера» в сучасній техніці безсумнівно впливають на процеси відтворення основного капіталу. Будучи пов'язаними, вони взаємно обумовлюють один одного, стимулюючи впровадження все більш нових зразків техніки. Поступово стираються кордони між продуктами інтелектуальної праці і їх речовими носіями, тому що конфігурація речових носіїв безпосередньо визначається програмним продуктом, організуючим їх роботу. Мережеві технології також визначають динаміку відтворення основного капіталу з точки зору особливих взаємодій, заснованих на необхідності технологічного узгодження та синхронізації.

Сучасна віртуальність, в певній мірі, відривається від онтологічних і антропологічних основ. Відбувається розрив в «тканині буття» і здійснюється вплив, порушуючий антропологічну цілісність людини. Про це свідчить досить великий

корпус досліджень, що актуалізує дану проблематику. Онтологічні та антропологічні розриви, характерні для сучасної віртуальності, в повній мірі характерні і для теорії основного капіталу і форм її практизації. Виникає трансформація телісності впродовж до її симуляції.

Софійна методологія у сучасних економічних дослідженнях представлена у філософії господарства. О. Н. Нетребська, наприклад, [15] розкриває важливіший принцип софійної методології – ціль софійного творчого перетворення світу. З цього боку основний капітал має розглядатись, перш за все, як інструмент софійного перетворення світу. Це надає методологічну основу щодо визначення якості відтворення основного капіталу в контексті екологічних та соціальних контекстів надавая можливості воспоинити теорію основного капіталу ціми важливішими елементами.

Теорія відтворення основного капіталу, як напрямок економічної думки, розвивається з кінця 17-го століття по теперішній час. В межах теорії основного капіталу не вирішені до кінця питання взаємодії людини та техніки, а також проблеми співвідношення екологічних, економічних та соціальних аспектів відтворення основного капіталу. Зокрема не ставиться питання якості відтворення основного капіталу. Також не розкривається питання екологічної та соціальної ефективності відтворення основного капіталу тощо. Хоча ці проблеми у сучасних умовах мають все збільшуючеся значення.

Серед окремих проблемних питань даної роботи можливо виділити такі. Який евристичний потенціал теорії основного капіталу та її дослідницькі межі? У чому полягають об'єднують початку різних граней теоретичного дослідження основного капіталу? Які існують локуни-розриви в теорії основного капіталу та як їх можна подолати? Якщо у відносно вузькому розумінні до теорії основного капіталу відносяться традиційний тексти мислителів-економістів, то чи має сенс розширити розуміння теорії основного капіталу роботами з філософії, або конкретніше, по онтології і антропології техніки, ергономіці, етики та естетики? Які історичні контексти, що визначили хід того чи іншого напрямку економічної думки та окремих розумових ходів, які сформували теорію основного капіталу?

Мета статті

Відокремити та реактуалізувати теорію основного капіталу, відповідно до її значної ролі в економічному мисленні. З одного боку, розкриваючи дослідні горизонти, а, з іншого боку, задаючи певні межі пізнання. Тобто метою дослідження є визначення евристичного

потенціалу та дослідницьких кордонів теорії основного капіталу, як напряду економічної думки в софійного контексті.

Виклад основного матеріалу

Проект модерн народився на перехресті ідей Просвітництва, соціальних революцій і індустріалізації. Проект модерн обумовив і виникнення та існування суттєвих форм зокрема і теорії основного капіталу. Виникнення і розвиток теорії основного капіталу здійснювалося в межах так званої «ньютон-картезіанської парадигми» наукового знання. Це проявилось у винаході та розумінні машини як базисного елементу функціонування економічної системи. Крім того це виявилось і в підходах до економіко-теоретичного мислення в межах теорії основного капіталу тощо. На протязі декількох століть, починаючи з теорії фізіократів, технічний детермінізм все більшою мірою зміцнював свої позиції, проявляючись у різних напрямках теорії основного капіталу.

Основний капітал, поєднує в собі й особливе товарне відношення та речові носії у вигляді машин і механізмів, будівель, устаткування. Таким чином основний капітал є центральною фігурою всього суспільного відтворення. Машина поступово підпорядковує людину, як з позиції експлуатації, так і напрямків та можливостей підприємницького творчості. Динаміка відтворення основного капіталу дуже тісно пов'язана з процесами інтеграції і концентрації капіталу в цілому. Горизонтальна інтеграція поступово доповнюється вертикальною, а потім виходить на рівень глобалізації. Такий стан речей панує в економічній теорії багато в чому і досі. Економічна теорія в цілому та теорія основного капіталу, зокрема, набувають самодостатній і самозамкнутий характер. Економічні цілі декларуються основопологаючими у людській життєдіяльності. Це виражаються як в теорії, так і в соціальному бутті.

Рух капіталу підпорядковує як соціальне буття людини, так і уми економістів теоретиків, породжуючи так званий економічний детермінізм. Тим самим блокуючи можливість виявлення теоретичних інсайтів для здобуття нового знання. Герменевтичний аналіз праць з корпусу творів економічної думки, що представляють різні відгалуження теорії основного капіталу, показує певну одноманітність дискурсу, в якому продовжує обертатися економічне мислення. Цілком спостерігається вичерпання пізнавального потенціалу в межах класичної парадигми. Ця проблема все частіше звучить в думках економістів-теоретиків і в суміжних напрямках досліджень, що є герменевтичною аргументацією, яка підтверджує це положення речей.

Сутність процесу відтворення основного капіталу на різних рівнях абстракції розкривається ще в «Капіталі» К. Маркса. Економіко-динамічний підхід до проблем відтворення основного капіталу простежується в роботах Р. Кантильона, Ф. Кене, А. Сміта, К. Маркса, Дж. Хікса та пізніших як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Суперечливий характер відтворення основного капіталу найбільш повно розглянуто в марксистських постановках. Проблеми амортизації і амортизаційної політики, а також інших форм державно-монополістичного регулювання економіки розкриті у працях А. Цигічко, А. Малярова та інших авторів. Однак, незважаючи на це, дотепер відсутня єдина синтетична концепція відтворення основного капіталу, а також залишається не з'ясованим ряд протиріч і, відповідно, шляхи їх вирішення. Дослідженням проблем, пов'язаних з регулюванням відтворення основного капіталу займалися і займаються представники як вітчизняної, так і зарубіжної науки. Так наші уявлення про цей процес в значній мірі збагачені такими зарубіжними та вітчизняними авторами: Р. Харрод, Є. Домар, Я. Тінберген, Р. Солоу, Д. Кендрік, П. Массі, Р. Барро, Я. Ханко, Деннісон, А. І. Бельчук, В. Ю. Будавей, В. Д. Герасимов, А. А. Грехін, В.Б. Кваша, В.М. Кудрі, Ю.В. Куренков, Л. А. Мендальсон, Г. Н. Найд'юнов, А. Н. Цигічко, Р. М. Ентов та багато інших.

У ХХ столітті з появою неокласичних, а потім і постнеокласичних методологій, обумовлених відкриттями в галузі природничих наук і, перш за все фізики, відкривається принципова можливість парадигмального і дискурсивного зсуву зокрема в економічній теорії. Перш за все таке зрушення пов'язане з можливостями рефлексії існуючої традиції економічної думки на предмет виявлення дослідницьких лакун і бар'єрів. Тобто перепон, що перешкоджають вільному руху думки теоретика. Використання підходів економічної герменевтики, з її здатністю методологічного і контекстного інтегрування, дозволяє вийти за межі перелічених парадигмальних обмежень, здійснюючи методологічні та дискурсивні зміщення.

Ці погляди у повної мірі можуть бути використанні у подальшому використанні софійної методології завдяки їх узагальненню та синтезу. Використання софійної методології у економічному мисленні створює основу щодо розкриття певного обсягу теоретичної спадщини у дослідженнях основного капіталу, подаючи існуючі методологічні та теоретичні лакуни тощо.

При розгляді парадигмальних сучасний методолог Л. Н. Багата в роботі "На шляху до багатовимірного мислення" [16]. актуалізує ідеї складного або багатовимірного мислення, ґрунтуючись на методологічних трендах ХХ-ХХІ

століття. Розкриваючи можливості "інших" способів розумових практик, що виходять за межі мислення, що знаходиться в межах формальної логіки. Наприклад тропологічне мислення, що сягає корінням в середньовічну філософію, розкривається С. С. Неретиною, роздуми про послідовне мисленні В. Шмакова, імовірнісне і спонтанне мислення В. В. Налімовим, серіальне мисленні Ж. Дельоза, символічне мислення К. Г. Юнга і Д. Редьяра, організмичному мисленні П. Флоренського, кліповому мисленні Ф. І. Гиренко, глобальному мисленні Е. Ласло, складному мисленні Е. Морена, нелінійному мисленні І. С. Добронравової, С. П. Курдюмова і Е. Н. Князевої та інших формах тощо.

М. К. Мамардашвілі і А. М. П'ятигорський розглядають метатеоретичний рівень дослідження, який дозволяє здійснити розумовий підйом над культурною обмеженістю і, що найголовніше, в практиках рефлексії мислення вийти за межі обумовленості самим мисленням тощо також виходячи за межі суб'єкт-об'єктної опозиції. Можливо навіть парадоксально долаючи втрату і самої дослідницької суб'єктності, що є найважливішою умовою розумової свободи теоретика.

В теорії основного капіталу цей підхід дозволяє здійснити рефлексивні зрушення, що виводять свідомість дослідника за межі парадигмального і контекстно-історичного детермінізму. Обмеження розумової свободи в межах теорії основного капіталу, викликане згаданими чинниками, в практиках рефлексії теоретичного мислення, розкриваючись в масштабах конструкту багатовимірного мислення, створює умови здійснення парадигмального і дискурсивного дослідного зміщення. М. К. Мамардашвілі і А. М. П'ятигорський вважають, що "увійшло в сферу свідомості має структуру свідомості". І тому рефлексія самої структури свідомості, що визначає статус мислителя-теоретика, показує можливі напрямки розкриття нових теоретичних розумових свобод.

Основний капітал є багатовимірним об'єктом. Зокрема маючи предметну, соціальну, онтологічну і антропологічну мірності. Розкриття одних мірностей основного капіталу та ігнорування інших перетворює проблематику основного капіталу у відносно "худу абстракцію". Це, у свою чергу, відповідно перетворює простір теоретичного осмислення в самозамкнуту маніфестацію так званого економізму. Л. Н. Багата визначає багатовимірне мислення в такий спосіб: "Багатомірне мислення, по-перше, – це мислення, при якому здійснюється оперування словом в його багатовимірній іпостасі, яка передбачає фіксування за одним і тим же терміном різних смислів,

загальна кількість яких можна розглядати як певна відкрита безліч. Смилова безліч, відповідно одному і тому ж слову, актуалізується свідомістю і задає тим самим (або – зумовлює) деяку когнітивну мірність" [14].

Ідеї основного капіталу, представлені в традиції економічної думки, вже на ранніх етапах виникнення і розвитку набувають рис, характерних для теорії. Присутня як гіпотеза так і теоретична парадигма досліджень. Описується категорія основний капітал як в статистиці, так і в динаміці. Сам процес руху основного капіталу підпорядковується певним законам і умовам, що і забезпечує безпосередньо процес відтворення.

Еволюція поглядів на сутність основного капіталу і його роль в економіці виражається у процесі формування та подальшої зміни даної категорії. Процес історичного руху теоретичного осмислення змін об'єктивної економічної дійсності дозволяє, з одного боку, всебічно поглянути на проблеми, пов'язані з функціонуванням основного капіталу, а з іншого, зробити глибоке теоретичне узагальнення, вловити і розглянути абстракцію – ідею феномена. І потім здійснити сходження від ідеї до руху економічних форм – сходження від абстрактного до конкретного.

Пізнання категорії основний капітал безпосередньо пов'язано з розумінням сутності капіталу в цілому. Наприклад, школа фізіократів під категорією "капітал" розуміла землю і вкладені в неї кошти – аванси, таким чином джерелом формування капіталу фізіократи вважали сільськогосподарське виробництво. Одну з перших спроб визначення функціональних принципів основного капіталу зробив Ф. Кене. У своїх працях він вперше в економічній науці ввів поняття "первинних авансів" (*avances primitives*) і "щорічних авансів" (*avarices annuelles*). Різниця між обома видами авансів виникає лише тоді, коли авансовані гроші перетворені в елементи продуктивного капіталу. Як аванси для виробництва, тобто як продуктивний капітал, обидва види авансів протистоять і грошей, і які перебувають на ринку товарів. Далі, у Кене відмінність між цими двома елементами продуктивного капіталу зводиться до різниці тих способів, за допомогою яких ці елементи входять у вартість готового продукту, отже, до різниці способів звернення їх вартості разом з вартістю продукту, а тому і до різниці способів їх відшкодування або їх відтворення, причому вартість одного елемента щорічно відшкодовується цілком, вартість іншого – по частинах, протягом більш тривалих періодів.

Подальше поглиблення розуміння основного капіталу представлено А. Смітом. Основний капітал Сміт оцінював як "продуктивні запаси" суспільства, його матеріальне багатство: "Призначення

основного капіталу, – на його думку, – збільшувати продуктивну силу праці, тобто дозволяти того ж кількості робочих виконувати набагато більшу кількість робіт. Він схильний був виключати основний капітал з числа елементів, постійно беруть участь в зверненні. При цьому, крім знарядь виробництва, матеріалів і т. п., до складу основного капіталу Сміт включав і фактори нематеріальні – здатності людей, ідеї і т. п. Для нього було очевидно, що інвестиції в основний капітал в кінцевому підсумку більш вигідні для розвитку економіки, ніж аналогічні вкладення в оборотні кошти.

Велика увага розгляду суті категорії основного капіталу було приділено в роботі Дж. С. Мілля "Основи політичної економії". На його думку, значна частина капіталу укладена в знаряддях виробництва, що відрізняються більш-менш тривалим існуванням і виконують свою роль в виробництві, не виключаючи з нього, а залишаючись в ньому. Причому функція цієї частини капіталу не вичерпується одноразовим вживанням. Капітал, який існує в будь-який з таких довговічних форм і дохід від якого надходить **на протязі відповідно продовжитель ного** періоду, називається основним капіталом.

Великий внесок у теорію основного капіталу вніс Карл Маркс, відокремивши основний капітал від оборотного внаслідок його змісту і специфіки перенесення вартості на готовий продукт. К. Маркс також провів велике дослідження відтворення основного капіталу в умовах розвитку капіталістичного суспільства, дав визначення кругообороту основного капіталу та обігу споживчої вартості і вартості, виявив їх взаємозв'язок, досліджував амортизацію основного капіталу і зміна його вартості в результаті науково-технічного прогресу. Критикуючи А. Сміта, К. Маркс вказував, що визначеність основного капіталу впливає не з речових властивостей засобів праці (довговічність, нерухомість, тривалість функціонування і т. д.), а з тієї певної ролі, яку вони відіграють у процесі праці і створення вартості. К. Маркс звертав увагу на те, що "засоби праці, по-перше, тільки в тому випадку є основним капіталом, якщо процес виробництва є взагалі капіталістичний процес виробництва, а тому і засоби виробництва є взагалі капіталом, і, по-друге, вони є основним капіталом лише в тому випадку, якщо вони переносять свою вартість на продукт особливим способом. Якщо цього немає, то вони залишаються засобами праці, але не стають основним капіталом. У Маркса вперше розглядається соціально-економічна сутність капіталу. Він писав, що капітал є "... не річ, а певне суспільне, належне певній історичній формації суспільства виробниче відношення, яке представлено в речі і надає цій речі специфічний

суспільний характер". Маркс визначив капітал як вартість, що приносить додаткову вартість, або як самозростаючу вартість. Джерелом додаткової вартості по Марксу може служити тільки робоча сила. Купується на ринку праці за заробітну плату, вона окупає себе і служить джерелом додаткової вартості, яку капіталіст привласнює безоплатно. Маркс назвав це експлуатацією праці капіталом. Однак капітал має і власною продуктивністю. Перетворюючи простий працю в більш продуктивний, капітал, поряд з робочою силою, виступає джерелом додаткової вартості, так як капітал починає звертатися, коли додається працю. Таким чином, визначення основного капіталу можна сформулювати наступним чином: основний капітал є частиною продуктивного капіталу, що складається з засобів виробництва, які в міру зношування переносять свою вартість на вартість продукту. Іншими словами, основний капітал:

участвує в декількох кругооборотах продуктивного капіталу;

по частинах переносить свою вартість на створюваний з його допомогою продукт; перенесена вартість по частинам повертається у виробництво. Погоджуючись з Марксом, можна зробити висновок про те, що засоби виробництва в усякому процесі праці, при яких би суспільних умовах він ні відбувався, завжди поділяються на засоби праці і на предмети праці.

Розкриття потенціалу когнітивної багатомірності в теорії основного капіталу, поза всяким сумнівом, є основою її подальшого виходу за межі самозамкнутості і освоєння нових дослідницьких просторів. Велике значення багатомірного підходу в створенні метатеорії основного капіталу, пов'язана з тим, що забезпечення одночасного і спільного огляду ряду теорій вимагає організації дослідницького простору більшої рівномірності, що дозволяє в певному організаційному єдності осмислювати те, що спочатку **существує** окремо. Роль, яку відіграє техніка, в історії людства може бути розкрита за допомогою вчення про **домінанту** А. А. Ухтомського [17], [18]. Відповідаючи на питання, що таке домінанта техніки, яким чином вона сформована? А також з яких причин і яким чином може бути подолана?

Вчення про домінанту А. А. Ухтомського дозволяє визначити нейрофізіологічні основи панування техніки в просторі соціального буття, висловлюючись в русі основного капіталу і, відповідно, в його теорії. Домінанта техніки виражається в цілому в різних вимірах і шарах технічної культури.

Домінанта – це утворення особливої розумово-нервово-чуттєвої зціпки-збірки, обределяючих як

буття окремої людини, так і різних соціальних груп. Визначаючи мислення і дії, теорію і її практизацію.

А. А. Ухтомському та чи інша домінанта визначає різні онтологічні динаміки як сакрального, так і профанного рівня, як метафізичного, так і повсякденного вимірів буття. Комплекс основних домінант в тому числі визначає основи антропологічних збірок людини.

Громадський феномен технократії на рівні окремої людини виражається в домінанту техніки, присутньої в його антропологічних складах. Домінанта визначає як можливості, так і обмеження в процесі розумової діяльності людини. Ті чи інші аспекти формування теорії основного капіталу безсумнівно пов'язані з домінантою техніки як дослідників, так і тих людей серед яких ці теорії потім поширюються.

Домінанта техніки створює особливі розумові фільтри в свідомості економістів-теоретиків, обмежуючи тим самим вільний рух теоретичної думки в освоєнні нових дослідницьких просторів. Потік винахідницької діяльності, підприємницьких рішень і ділової активності, які є основними драйверами відтворення основного капіталу, визначаються насамперед домінантою техніки, присутньої в людях і організуючою, тим самим, простір їх життєдіяльності. Інтроективна рефлексія, поєднана з аналізом результатів глибинних співбесід з професійними економістами теоретиками, свідчить про безпосередній обумовленості мислєдействій детермінізмом, народжується домінантою техніки і, пов'язаної з нею, домінантою наукового позитивізму.

Софійність основного капіталу в контексті софійного методології проявляється, перш за все, в тому, що за будь-якої технікою варто софійного сенс-логос. І будь-яка техніка, з позиції софійного методології все єдності, онтологічно пов'язана у своїй багатовимірності з різними верствами як економічної дійсності, так і інших форм буття.

Техніко-технологічний детермінізм [19] в своїх межах явив світу технократію знайшов своє пряме вираження в теорії основного капіталу. Теорія основного капіталу стверджує техніко-

технологічний детермінізм, що створює істотні евристичні обмеження для її [теорії] розвитку [20]. Еволюція теорії основного капіталу виражає зміни, що виникають як у процесі розвитку товарних відносин, так і історичний процес розвитку техніки [21].

У сучасному світі феномен кіборгізації і нетократії породжує нове коло проблем як для економічної науки в цілому, так і для теорії основного капіталу особливо. Посилення софійного методологічного аспекту можна застосувати до теорії основного капіталу, на наш погляд, дозволяє значно розширити евристичний потенціал як економічного знання в цілому, так і теорії основного капіталу [22].

Висновки і пропозиції

Здійснюється теоретична ревізія і рефлексія теорії основного капіталу в традиції економічної думки.

1. Використовуючи економіко-герменевтичний аналіз досліджені історичні контексти формування теорії основного капіталу в цілому і окремих її граней;
2. Досліджуються ключові розумовий ходи, які зробили істотний внесок у формування теорії основного капіталу;
3. Реактуалізовано місце теорії основного капіталу в традиції економічної думки;
4. Показуються причини існуючого методологічного плюралізму в теорії основного капіталу;
5. Досліджується роль і можливості застосування розумового експерименту в теорії основного капіталу;
6. Поставлені проблеми онтологічних і антропологічних розривів економічного знання в аспекті їх впливу на теорію основного капіталу. Матеріал роботи може бути використаний в даньших економіко-теоретичних розробках, що ведуться в дискурсі проблем відтворення основного капіталу. А також при читанні відповідних університетських курсів з предметної обрости економічної теорії або теоретичної економіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малькова Т. П. Киберология: методологические проблемы исследования. *Методология в науке и образовании: материалы Всерос. конф. унив. и академ. инст. РАН*. Москва, 2017. С. 32-34.
2. Малькова Т. П. Киборгизация: философские аспекты исследования симбиоза человека и техники. *Гуманитарный вестник*. 2017. № 4. URL: <https://doi.org/10.18698/2306-8477-2017-4-426> (дата обращения: 08.05.2018)
3. Мартыянов Д. С., Шентякова А. В. Виртуальная элита в динамике информационного общества. *Социодинамика*. 2017. № 10, С. 79-94.
4. Булгаков С. Н. *Философия хозяйства*. Москва, 1990, 488 с.

5. Зоткин А. А. Информационное господство элит в условиях ослабления национальных государств. *Власть и элиты* гл. ред. А.В. Дука. Т.2. Санкт-Петербург, Интерсоцис, 2015. С. 73–92.
6. Козырев И. А. Нетократия как явление и вызов. *Вопросы новой экономики*. 2011. № 4. С. 99-109.
7. Кочетков А. П. Власть и элиты в глобальном информационном обществе. *Полис. Политические исследования*. 2011. № 5. С. 8–20.
8. Мартыанов Д. С. Интернет-сообщество, масса и элиты: динамика концептуализации. *Политическая экспертиза: ПОЛИТЭК*. Том 10. № 3. Санкт-Петербург, 2014. С. 170-182
9. 9. Браславский П. И. Технология виртуальной реальности как феномен культуры конца XX–начала XXI веков: дис. канд. культур.: 24.00.01, Екатеринбург, 2003. 163 с., с. 18
10. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия : новая правящая элита и жизнь после капитализма. СПб: Стокгольм. шк. Экономики, 2004. 252 с.
11. Андреев Д. Сетевой тоталитаризм или «Ледниковое время»? URL: <http://www.intelros.org/lib/recenzii/andreev1.htm>.
12. Волочаева О. Ф. Нетократия как специфический политический актер в современном информационном обществе. *Фундаментальные исследования*. 2015. № 2-8. С. 1788-1791.
13. Воронов А. И. Философский анализ понятия «виртуальная реальность»: дисс. ... канд. филос. наук: 09.00.08. Санкт-петербург, 1999. 197 с.
14. Гиренок Ф. И. Культура как виртуальность: событие и смысл. *Виртуальные реальности*. Вып. 4. Москва, 1998. С. 23-31.
15. Нетребская, О. Н. Творчество как софийное преобразование мира в философии С.Н. Булгакова. *Творчество и культура в свете философской рефлексии. Творчество культуры и культура творчества : Сб. научн. тр. VI Международной научно-теоретической конференции, посвященной памяти доктора философских наук, профессора Георгия Федоровича Миронова, Ульяновск, Ульяновск:, 2018. С. 303-310.*
16. Богатая Л. Н. На пути к многомерному мышлению. Одесса, Печатный дом 2010. 372 с.
17. Ухтомский А. А. О рефлекторном аппарате. *Из гуманитарного наследия*. Рыбинск, 2000. С. 57-62.
18. Ухтомский А. А. О состоянии возбуждения в доминанте. *Избранные труды*. Ленинград, Наука, 1978. С. 48-62
19. Осипов Ю. М. Время философии хозяйства: В 3 кн. с приложением. Москва, 2003.
20. Осипов Ю. М. Интеллектуальная революция: завораживающая реальность. *Философия хозяйства*. 2011. № 6.
21. Субетто А. И. Соч. Ноосферизм. Т. 4. Кн. 1. *Ноосферное, или Неклассическое человековедение: поиск оснований*. Кострома, 2006.
22. Осипов Ю. М. Философия хозяйства как просвещение реальности. *Философия хозяйства*. 2011. № 5.

REFERENCES

1. Malkova, T. P. (2017). Kiberologiya: metodologicheskie problemy issledovaniya. [Cyberology: methodological problems of research] *Metodologiya v nauke i obrazovanii: materialy Vseros. konf. univ. i akadem. inst. RAN. Moscow*. [in Russian].
2. Malkova, T. P (2017). Kiborgizatsiya: filosofskie aspekty issledovaniya simbioza cheloveka i tekhniki. [Cyborgization: philosophical aspects of the study of symbiosis between man and technology] *Gumanitarnyy vestnik*, 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.18698/2306-8477-2017-4-426>. [in Russian].
3. Martyanov, D. S., & Shentyakova, A. V. (2017). Virtualnaya elita v dinamike informatsionnogo obshchestva. [The virtual elite in the dynamics of the information society] *Sotsiodinamika*, 10, 79-94. [in Russian].
4. Bulgakov, S. N. (1990). *Filosofiya khozyaystva*. [Economy philosophy] Moscow. [in Russian].
5. Zotkin, A. A. (2015). *Informatsionnoe gospodstvo elit v usloviyakh oslableniya natsional'nykh gosudarstv*. [Informational domination of elites in conditions of weakening of national states] *Vlast' i elity* gl. red. A. V. Duka. Vol. 2. Sankt-Piterburg, Intersotsis. [in Russian].
6. Kozыrev, I. A. (2011). Netokratiya kak yavlenie i vyzov. [Netocracy as a phenomenon and a challenge] *Voprosy novoy ekonomiki*, 4, 99-109. [in Russian].
7. Kochetkov, A. P. (2011). Vlast' i elity v global'nom informatsionnom obshchestve [Power and elites in the global information society] *Polis. Politicheskie issledovaniya*, 5, 8-20. [in Russian].
8. Martyanov, D. S. (2014). *Internet-soobshchestvo, massa i elity: dinamika kontseptualizatsii* [Internet community, mass and elites: dynamics of conceptualization] *Politicheskaya ekspertiza: POLITEKS*, 10(3), 170-182. [in Russian].
9. Braslavskiy, P. I. (2003). *Tekhnologiya virtual'noy real'nosti kak fenomen kul'tury kontsa XX–nachala XXI vekov* [Virtual reality technology as a cultural phenomenon of the late XX – early XXI centuries]: dis. kand. kul'tur.: 24.00.01, Ekaterinburg, Pp. 18/ [in Russian].
10. Bard, A., Zoderkvist, Ya. (2004). *Netokratiya : novaya pravayshchaya elita i zhizn' posle kapitalizma* [Netocracy: the new ruling elite and life after capitalism]. SPb: Stokgol'm. shk. Ekonomiki. [in Russian].
11. Andreev D. (n.d.). *Setevoy totalitarizm ili «Lednikovoe vremya»?* [Network totalitarianism or "Ice Age"?]. Retrieved from: <http://www.intelros.org/lib/recenzii/andreev1.htm>. [in Russian].
12. Volochaeva, O. F. (2015). Netokratiya kak spetsificheskiy politicheskiy aktor v sovremennom informatsionnom obshchestve [Netocracy as a specific political actor in the modern information society]. *Fundamental'nye issledovaniya*, 2-8, 1788-1791. [in Russian].

13. Voronov A. I. (1999). *Filosofskiy analiz ponyatiya «virtual'naya realnost'»* [Philosophical analysis of the concept of "virtual reality"]: diss. ... kand. filos. nauk: 09.00.08. Sankt-Peterburg. [in Russian].
14. Girenok F. I. (1998) Kul'tura kak virtual'nost': sobytie i smysl [Culture as virtuality: event and meaning] Virtual'nye real'nosti. Vyp. 4. Moskva. pp. 23-31. [in Russian].
15. Netrebskaya, O. N. (2018) Tvorchestvo kak sofinoe preobrazovanie mira v filosofii S. N. Bulgakova. Tvorchestvo i kul'tura v svete filosofskoy refleksii [Creativity as a Sophian transformation of the world in the philosophy of S.N. Bulgakov. Creativity and culture in the light of philosophical reflection]. Tvorchestvo kul'tury i kul'tura tvorchestva : Sb. nauchn. tr. VI Mezhdunarodnoy nauchno-teoreticheskoy konferentsii, posvyashchennoy pamyati doktora filosofskikh nauk, professora Georgiya Fedorovicha Mironova, Ul'yanovsk, Ul'yanovsk.: pp. 303-310. [in Russian].
16. Bogataya, L. N. (2010). *Na puti k mnogomernomu myshleniyu* [On the way to multidimensional thinking]. Odessa, Pechatnyy dom. 372 p. [in Russian].
17. Ukhtomskiy, A. A. (2000). *O reflektornom apparate* [About the reflex apparatus. From the humanitarian heritage]. Iz gumanitarnogo naslediya. Rybinsk. 57-62, [in Russian].
18. Ukhtomskiy, A. A. (1978). *O sostoyanii vzbuzhdeniya v dominante* [On the state of excitement in the dominant]. *Izbrannye trudy*. Leningrad, Nauka, 1978, 48-62. [in Russian].
19. Osipov, Yu. M. (2003) *Vremya filosofii khozyaystva* [The time of the philosophy of the economy: In 3 vols. with an attachment]: V 3 kn. s prilozheniem. Moskva, 2003. [in Russian].
20. Osipov, Yu. M. (2011) *Intellect-revolutsiya: zavorazhivayushchaya real'nost'* [Intellect-Revolution: Fascinating Reality] *Filosofiya khozyaystva*. 2011. № 6. [in Russian].
21. Subetto, A. I. (2006). *Soch. Noosferizm, 4, 1. Noosfernoe, ili Neklassicheskoe chelovekovedenie: poisk osnovaniy* [Noospheric, or Non-classical human studies: search for foundations]. Kostroma. [in Russian].
22. Osipov, Yu. M. (2011). *Filosofiya khozyaystva kak prosvechivanie realnosti* [Philosophy of economy as a shining through of reality]. *Filosofiya khozyaystva*, 5. [in Russian].